

2. Upowszechnienie wynalazków i przemiany w obyczajowości

Upowszechnienie dostępu do energii elektrycznej oraz wynalazki początku XX wieku przyczyniły się do wielu zmian w ludzkim życiu. Postęp medycyny ograniczył epidemie chorób zakaźnych i zakażeń. W wyniku zastosowania techniki włókien syntetycznych powszechna stała się produkcja tańszych i łatwo dostępnych włókien jedwabiu i nylonu. Wzrost produkcji paliw i udoskonalenie silników wydatnie zmniejszyło koszty komunikacji. Wyprodukowanie niedrogiego samochodu przyczyniło się do rozwoju motoryzacji. Dlatego też rozwinęła się komunikacja pasażerska i towarowa drogami lądowymi. Powstawały autostrady, szybkie koleje i linie lotnicze. Udoskonalono komunikację miejską. Samochód stał się popularnym środkiem komunikacji prywatnej.

Philo T. Farnsworth demonstruje nową kombinację radia i telewizora w 1935 roku. Farnsworth był pionierem telewizji. Wynalazł m.in. istotny element kamery telewizyjnej – lampę zamieniającą obraz optyczny na odpowiadający mu sygnał elektryczny.

Przesyłanie obrazu na odległość zapoczątkowało **telewizję**. Od 1927 roku z Nowego Jorku nadawano program telewizyjny, a w 1936 roku pierwszy raz spoza studia przekazano transmisję uroczystości. Była nią koronacja króla Jerzego VI. Tak jak wcześniej radio, tak i telewizja przyspieszyła wymianę informacji i ułatwiła udział obywateli w życiu politycznym. **Film** stał się popularną rozrywką. W 1922 roku w Stanach Zjednoczonych sprzedawano tygodniowo 40 mln biletów, zaś w latach trzydziestych XX wieku już 80 mln.

Postęp techniczny znacznie ułatwił życie codzienne. W latach dwudziestych artykułem gospodarstwa domowego stały się **pralki, odkurzacze, lodówki, grzejniki elektryczne i miksery**. Ośmiogodzinny dzień pracy pozostawiał ludziom sporo czasu wolnego. Stworzyło to możliwość

korzystania z różnorodnych form wypoczynku dzięki rozwojowi środków masowego przekazu: prasy, radia czy mechanicznie odtwarzanej muzyki. Upowszechniały się wyjazdy wycieczkowe, którym sprzyjał rozwój tanich środków komunikacji.

Sport, popularyzowany ze względów zdrowotnych, stał się istotnym elementem kultury masowej. Rosła popularność sportu amatorskiego. Jednocześnie rządy wspierały rozwój sportu wysoko kwalifikowanego, uczestnicząc w **igrzyskach olimpijskich**. W okresie międzywojennym odbyły się cztery olimpiady: w Paryżu, Amsterdamie, Los Angeles i Berlinie.

1911

1928

Zwróć uwagę na zmiany w strojach, jakie zaszły w ciągu kilkunastu lat.

Zmieniła się sytuacja kobiet. Coraz częściej pracowały zawodowo, a obdarzone prawem wyborczym miały znacznie szersze możliwości działania. Lepiej zorganizowane gospodarstwo domowe i zmiana sposobu wychowania dzieci pozostawiały wolny czas na kształcenie i rozrywkę. W latach powojennych nastąpiła istotna zmiana w modach damskiej i męskiej na rzecz ich uproszczenia. Podobnie zmienił się wygląd mieszkania. Nowoczesne zasady higieniczne zalecały budowę mieszkań jasnych i łatwych do utrzymania w czystości. Nowo budowane lokale mieszkalne wyposażano w urządzenia sanitarne, wodę bieżącą i łazienki. Według ówczesnych tendencji domy powinny być otoczone zielenią.

3. Nowe kierunki w sztuce i architekturze

Na początku XX wieku przeważała jeszcze **Nsecesja**. Ważne miejsce w historii architektury zajmuje, pochodzący z Katalonii, Antonio Gaudi (1854-1926). Pozostawił on w Barcelonie wiele budowli o charakterystycznej falistej linii i urozmaiconej dekoracji.

W dwudziestoleciu międzywojennym dominowały takie kierunki artystyczne, jak m.in. **ekspresjonizm**, kubizm i **abstrakcjonizm**. Zmiany dotyczyły malarstwa i literatury.

Nowych form poszukiwali twórcy plakatów politycznych, szczególnie potrzebnych w walce

Wnętrze kuchni z amerykańskiego katalogu z 1936 roku. Porównaj przedstawione elementy wyposażenia ze współczesnymi.

ekspresjonizm

Kierunek artystyczny odrzucający „kopiowanie rzeczywistości”, a promujący jej deformację, aby wyrazić głębokie odczucia autora oraz wywołać równie głębokie przeżycie artystyczne u odbiorcy.

abstrakcjonizm

Sztuka nieprzedstawiająca świata rozpoznawalnych przedmiotów, oderwana od obrazowania rzeczywistości. Dzieło abstrakcyjne zbudowane jest z układów linii, form, barw lub brył.

Ponieważ Polska nie otrzymała odszkodowań wojennych, a obcy kapitał nie podejmował inwestycji na ziemiach polskich, wystąpiła niekorzystna nadwyżka wydatków nad dochodami państwa (deficyt budżetowy). Uruchomiono więc dodruk pieniądza, który nie miał pokrycia w skarbie państwa. Spowodowało to spadek wartości marki polskiej i nasilenie się zjawiska inflacji, która potem przyjęła postać **hiperinflacji**. Przykładowo na początku września 1923 roku za 1 dolara płacono 249 tys. marek, a w końcu października już 1 mln 612 tys. marek. Wartość zgromadzonych przez ludność oszczędności spadała w szybkim tempie, kurczyły się możliwości nabywcze Polaków. Niezadowolenie społeczne próbowała wykorzystać propaganda komunistyczna, nawołując do strajków. W tej sytuacji rząd premiera Witosa podał się do dymisji.

19 grudnia 1923 roku powołano pozaparlamentarny rząd fachowców, którego

waloryzacja

Ustalenie wysokości obecnego zobowiązania pieniężnego (np. przy zmianie systemu pieniężnego lub inflacji) w celu zachowania takiej samej wartości ekonomicznej zobowiązania.

premierem został ekonomista **Władysław Grabski**. Rząd otrzymał od sejmu nadzwyczajne pełnomocnictwo do przeprowadzenia koniecznych reform, wprowadzenia pełnowartościowego pieniądza i odzyskania równowagi budżetowej. Przyspieszono wpłaty z nadzwyczajnego podatku majątkowego, doko-

nano **waloryzacji** podatków, wprowadzono oszczędności w wydatkach państwowych. Na kolei podniesiono opłaty przewozowe. Obok działających dotąd monopoli loteryjnego i tytoniowego zorganizowano dodatkowe – spirytusowy i zapalczany. Stanowiły one znaczące źródło dochodów państwa. Ustabilizowano kurs marki polskiej i zaprzestano emisji pieniądza.

W kwietniu 1924 roku powołany wcześniej Bank Polski rozpoczął **emisję nowej waluty – złotego**. Marki polskie wymieniano na złote w stosunku 1,8 mln marek za 1 złotego. Przyjęto kurs 5,18 zł za 1 dolara.

Dziesięć złotych z 1929 roku. Zwróć uwagę na elementy umieszczone na banknocie. Kogo symbolizują postacie?

Nowy pieniądz miał zabezpieczenie w zasobach kruszcowych i dewizowych. Na początku 1924 roku ceny przestały rosnąć, a nastroje społeczne uspokoiły się. Polska reforma walutowa została przeprowadzona kosztem przedsiębiorców i ziemian, odmiennie jak w innych krajach, bez zaciągania pożyczek zagranicznych. Polską gospodarkę znacznie wzmocniło przyłączenie rozwiniętego gospodarczo Górnego Śląska.

4. Budowa portu w Gdyni

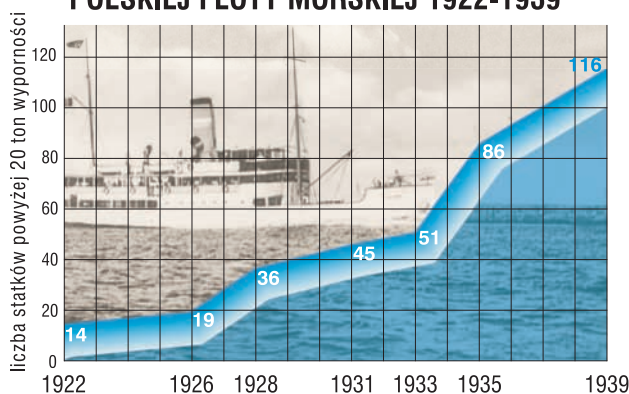
Zgodnie z postanowieniem traktatu wersalskiego Polska otrzymała niewielki dostęp do morza. Handel zagraniczny miał się odbywać przez port w Gdańsku. W 1920 roku sejm podjął decyzję o budowie **portu we wsi Gdynia**. Port rozpoczął działalność w 1923 roku i wkrótce został połączony **linią kolejową z Katowicami**.

Budowa Gdyni stała się także ważnym przedsięwzięciem mobilizującym społeczeństwo. Gdy w 1925 roku Niemcy ogłosiły **wojnę celną** ograniczającą eksport węgla z Polski przez Gdańsk, budowa Gdyni nabrała przyspieszenia. Ogłoszono konkursy na specjalistów, zmobilizowano różne rezerwy krajowe. W latach 1926-1930 rozbudową Gdyni kierował minister przemysłu i handlu **Eugeniusz Kwiatkowski**. W 1926 roku powstało przedsiębiorstwo Żegluga Polska obejmujące flotę handlową i pasażerską. Utworzona w 1936 roku Liga Morska i Kolonialna była powszechnie znaną organizacją społeczną w Polsce, ponieważ hasło przekształcenia Polski w państwo morskie stało się bardzo popularne. W 1936 roku **port w Gdyni był największy na Bałtyku**.

Budowa portu i miasta Gdyni.

WZROST LICZEBNOŚCI POLSKIEJ FLOTY MORSKIEJ 1922-1939

Tekst źródłowy

Tak zwiedzanie Gdyni opisuje w swych *Dziennikach* Maria Dąbrowska.

Gdynia 26 IV 1929. Piątek.

Nic nie da się porównać ze zdumieniem, kiedy z okna wagonu, a potem dziś chodząc – Gdynię tę oglądałam. Mała, nędzna wioseczka rybacka przeobrażała się w ogromne

Następnie Niemcy podjęły ofensywne działania wojenne na Atlantyku. Ich celem było odcięcie dróg dostaw sprzętu, surowców i żywności dla Wysp Brytyjskich. Pomoc dla Anglii nadeszła z neutralnych Stanów Zjednoczonych, gdzie na wniosek prezydenta **Franklina Delano Roosevelta** [czyt. ruzwelta], Kongres uchwalił ustawę **Lend-Lease Act** [czyt. lend liz akt]. Pozwalała ona na udzielanie pomocy (w formie kredytu lub dzierżawy sprzętu) krajom, których sytuacja miała wpływ na bezpieczeństwo Stanów Zjednoczonych.

W trwającej do końca wojny bitwie o Atlantyk alianci przyjęli zasadę organizowania transportu morskiego w formie konwojów. Grupy statków handlowych odbywały wspólne rejsy pod ochroną okrętów wojennych i lotnictwa,

Niszczyciel ORP „Piorun” uczestniczył w poszukiwaniu, uszkodzonego wcześniej, niemieckiego pancernika „Bismarck”. Jako pierwszy okręt z grupy nawiązał z nim kontakt bojowy.

Stanowisko ogniowe Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w Tobruku. Polacy uczestniczyli w obronie twierdzy od 21 sierpnia do 10 grudnia 1941 roku, gdy po skutecznym natarciu połączyli się z oddziałami brytyjskimi, odblokowując miasto.

choć nie eliminowało to całkowicie strat. W bitwie o Atlantyk brała również udział **polska flota handlowa i wojenna**, której okręty ewakuowały się do Anglii w 1939 roku (m.in. niszczyciele „Błyskawica”, „Burza” i „Grom”, okręty podwodne „Orzeł” i „Wilk”), a także obsadzone polską załogą okręty wypożyczone od marynarki brytyjskiej.

Od połowy 1943 roku Niemcy, na skutek poważnych strat, zmuszone były do poważnego ograniczenia działań na Atlantyku.

3. Wojna w Afryce

W połowie września 1940 roku działania wojenne objęły także północną Afrykę. Armia włoska zaatakowała oddziały brytyjskie z zamiarem dotarcia do Egiptu i zdobycia Kanału Sueskiego. Włochy zostały zmuszone do wycofania się do Libii. W lutym 1941 roku Hitler wysłał w rejon walk silny korpus ekspedycyjny znany jako Afrika Korps, który odniósł szereg sukcesów. Szczególnie ciężkie walki toczone były o położony na pograniczu libijsko-egipskim **Tobruk**. Był on zdobywany i tracony

przez obydwie walczące strony. W tych walkach, ze strony aliantów, brały udział wojska brytyjskie, polskie, australijskie i czechosłowackie. Szczególnie zasłużyła się **polska Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich**, dowodzona przez pułkownika **Stanisława Kopańskiego**.

Losy wojny w Afryce przesądziła wielka bitwa pancerna pod **El Alamein**, w której brytyjski marszałek **Bernard Montgomery** odniósł zdecydowane zwycięstwo, wspierany ofensywą wojskową od zachodu przez generała **Eisenhowera** [czyt. ajzenhałera]. Ostatecznie Niemcy i Włosi zostali wyparci z Afryki w maju 1944 roku.

Śledząc przebieg działań, znajdź inne ważne miejsca walki.

4. Początek walk na froncie wschodnim i na Pacyfiku

W 1941 roku powstał w Europie Wschodniej kolejny front działań zbrojnych. Będąc u szczytu potęgi Niemcy **22 czerwca 1941 roku** zaatakowały dotychczasowego sojusznika – **Związek Radziecki**. Zgodnie z wcześniej opracowanym **Planem Barbarossa**, armia niemiecka, wspierana militarnie przez państwa sojusznicze, uderzyła w kierunkach na Leningrad (tak od 1924 roku

Jest naszym niezłomnym zamiarem zniszczenie niemieckiego militarystyki i narodowego socjalizmu [...].

III. Odszkodowania niemieckie

Rozważaliśmy sprawę szkód wyrządzonych przez Niemcy [...] w tej wojnie i uznaliśmy za słuszną, żeby nałożono na Niemcy obowiązek naprawienia tych szkód [...].

IV. Konferencja Narodów Zjednoczonych

Postanowiliśmy utworzyć [...] ogólną organizację międzynarodową dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa. [...] należałoby zwołać Konferencję Narodów Zjednoczonych do San Francisco na dzień 25 kwietnia 1945 roku w celu opracowania Karty takiej organizacji. [...]

V. Deklaracja w sprawie oswobodzonej Europy

[...] [ZSRR, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone będą wspólnie] uzgadniać politykę [...] przy udzielaniu pomocy ludom uwolnionym od panowania Niemiec [...] oraz ludom byłych państw satelitów Osi w Europie przy rozwiązywaniu sposobami demokratycznymi ich [...] zagadnień w dziedzinie politycznej i gospodarczej. [...]

IX. Jedność w pokoju i w wojnie

[...] Tylko za cenę [...] współpracy i porozumienia [...] może być osiągnięty najwyższy ideał ludzkości, [...] pokój pewny i trwały.

Cyt. za: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998.

Poza problemami wymienionymi w cytowanym dokumencie podczas obrad konferencji jałtańskiej podjęta została kwestia uzgodnienia stanowisk trzech mocarstw w sprawie Polski (patrz rozdz. 28. *Czas przełomu – polski epilog*, str. 208-209).

Załadunek sprzętu i wojska w angielskim porcie. Przygotowania do największego desantu II wojny światowej trwały kilka miesięcy. Łącznie w kilku etapach operacji wzięło udział 86 dywizji, 2 mln żołnierzy, 11 tys. samolotów bojowych i 2 tys. transportowych oraz 95 tys. pojazdów.

5. Końcowy akt wojny w Europie

Zgodnie z ustaleniami konferencji w Teheranie, **6 czerwca 1944 roku** pod kryptonimem **Overlord** [czyt. ołwerlord] rozpoczął się masowy **desant wojsk alianckich w Normandii**. Sukces operacji został osiągnięty dzięki wykorzystaniu lotnictwa dezorganizującego niemiecką obronę oraz całkowitemu zaskoczeniu przeciwnika wyborem miejsca desantu.

Dowodzone przez generała Dwighta Eisenhowera wojska amerykańsko-brytyjskie i współdziałające z nimi Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie rozwinęły ofensywę

w głąb Francji, wspartą przez drugi desant na południu kraju. Do walk włączyła się armia odtworzona przez Komitet Wolnej Francji. W Paryżu wybuchło powstanie, które dzięki pomocy alianckich wojsk pancernych doprowadziło do wyzwolenia stolicy. O zwycięstwie aliantów we Francji w dużym stopniu zadecydowała bitwa pancerna stoczona w dniach 7-22 sierpnia 1944 roku pod **Falaise i Chambois** [czyt. falez i szambua], w której jedno z głównych zadań wykonywała polska **I Dywizja Pancerna** dowodzona przez generała **Stanisława Maczka**.

Po sforsowaniu Sekwany alianci wyzwolili Belgię, a następnie Holandię. Jedna z najcięższych bitew została stoczona w dniach 17-26 września 1944 roku pod **Arnhem** w Holandii. Masowy desant spadochroniarzy miał uchwycić mosty na przeszkodach wodnych i umożliwić wojskom pancernym szybkie przedarcie się do Niemiec. W tej bitwie brała udział pierwsza w historii **polska Brygada Spadochronowa** dowodzona przez generała **Stanisława Sosabowskiego**. Desant nie przyniósł spodziewanych rezultatów – zdobycia przyczółków na Renie. Brygada została podzielona. Część walczyła pod Arnhem, pozostali – z gen. Sosabowskim – po drugiej stronie Renu w **Driel**, naprzeciwko Arnhem.

W grudniu 1944 roku armia niemiecka próbowała bez powodzenia przejąć inicjatywę strategiczną, organizując ofensywę w Ardenach. W połowie lutego 1945 roku alianci rozpoczęli, pod dowództwem generała **Dwighta Eisenhowera** i marszałka **Bernarda Montgomery’ego**, ofensywę w Niemczech, w wyniku której osiągnęli lewy brzeg Renu i przystąpili do wielkiej operacji w Zagłębiu Ruhry. W połowie kwietnia doszli do Łaby. 25 kwietnia nastąpiło spotkanie wojsk alianckich z oddziałami nacierającej z południowego wschodu Armii Czerwonej.

W połowie stycznia 1945 roku ruszyła ofensywa Armii Czerwonej na linii od Karpat do Bałtyku, rozpoczynając wielką wiślańsko-odrzańską operację wojenną. Uczestniczyła w niej także utworzona w 1943 roku w ZSRR **1 Armia Wojska Polskiego**. Do najcięższych walk doszło w lutym 1945 roku o przełamanie systemu niemieckich umocnień zwanych **Walem Pomorskim**, a następnie w silnie bronionym **Kołobrzegu** i Gdańsku. Długotrwałe walki toczono o zamieniony w twierdzę **Wrocław**. Ofensywa zatrzymała się po dojściu do linii Odry.

Porcelanowa pamiątka z okazji wyzwolenia Bredy w Holandii. Napis brzmi: *Wyzwolenie przez Polaków, Breda, 25 października 1944. I Dywizja Pancerna wyzwoliła spod okupacji niemieckiej wiele miast Holandii i Belgii. Swój marsz gen. Maczek zakończył w niemieckim Wilhelmshaven, przyjmując kapitulację twierdzy i bazy marynarki wojennej.*

RZECZOSPOLITA POLSKA
 Województwo _____
 Powiat _____
 Gmina _____
 Rz.-Kat. Parafia _____
 Miasto _____
 Włóś _____
 Poczt. _____

Lito wojtkowosci i Ksiąg ludności

Nr. 150 aktu.
Rok 1932

Świadczenie o zawarciu małżeństwa
 Wydane na zasadzie ksiąg Stanu Cywilnego

Zawiadczam, iż: Mieczysław Tomaszewski mający lat 25
 z ojca Kazimiera z matki Pelagii z domu Kremella
 1. Zofia Goszczyńska z matki _____ z domu _____ mającej lat 28
 z ojca Felicjana z matki Maryi Anny z domu Kutha
 zawarli związek małżeński dnia dn. 15.05.1932 r.
 w miejscowości Czerwca przy ulicy chiwiczowej -
 przy obecności Wydruki drugiego 1932 r.

Z oryginałem zgodnie: dnia 15 m-cia maj 1932 r.

Przewodzący akta Stanu Cywilnego _____

Wyd. Księg. Ksiąg Rodzinnych, Warszawa, Plac Żelazny (Próbny 1).
 Druk P. Łaszczyński w Warszawie, 13, 1-6-32

Przykładem działalności legalizacyjnej są dokumenty Zofii Tomaszewskiej. Na podstawie fikcyjnego świadectwa ślubu, ze zmienionym nazwiskiem panięńskim i datą urodzenia, wyrobiono oficjalny dowód tożsamości – Kennkartę i pozostałe dokumenty.

ST. KOPCZYŃSKI
 CHEMISCHE und TECHNISCHE ARTIKEL
 WARSCHAU, SKORUPKISTE. 3 W. 7. RUF. 859-69

WARSCHAU, DEN. 1. März 1944

Bankverbindungen: EN _____ U _____

Bescheinigung.

Wir bescheinigen hiermit, dass Frau
 Zofia Tomaszewska geb. Goszczyńska
 in unserer Firma als Sekretärin tätig ist.

ST. KOPCZYŃSKI
 ART. CHEM. u. TECH.

Zofia Tomaszewska
 gb. Goszczyńska
 geb. den 15. Mai 1904.
 Zofia Tomaszewska.

GENERALGOVERNEMENT
GENERALNE GUBERNATORSTWO

KENNKARTE
KARTA ROZPOZNAWCZA

Karaj. pod l. T.
 Mil. Obw. Proj. 3.
 (Quiero Meldungsbuch)
 d. 14.11.45
 3 kom. M.O.
 1945

Kennort _____
 Miejsce wystawienia _____

Kreish. Warschau-Land Distrikt Warschau
 Starostwo powiat. _____ Okręg _____

Kennnummer 6180-
 Numer rozpoznawczy _____

Gültig bis 26. Jan. 1948
 Ważne do _____

Name Tomaszewska
 Nazwisko _____

Geburtsname (b. Ehefrau) Goszczyńska
 Nazwisko panieńskie (o. ślubu) _____

Vorname Zofia
 Imię _____

Geboren am 15. 5. 1904-
 Urodzony (a) w dn. _____

Geburtsort Lemberg
 Miejsce urodzenia _____

Kreish. _____ Distrikt Lemberg
 Starostwo pow. _____ Okręg _____

Land _____
 Kraj _____

Beruf _____
 Zawód } erlernter wyuczony } Beautica
 _____ } ausgebildet wykonywany } _____

Religion _____
 Wyznanie _____

Besondere Kennzeichen Keine.
 Szczególne znaki rozpoznawcze _____

się specyficzna grupa handlarzy, zwanych **szmuglerami**, którzy skupowali na wsi, ukryte przed Niemcami produkty, głównie mięso, które nielegalnie przewozili do miasta i sprzedawali na zasadzie handlu obnośnego. Sytuacja ta prowadziła do rozwinięcia się tak zwanego czarnego rynku, na którym działali wielcy hurtownicy.

Tekst źródłowy

W sierpniu 1942 roku wysoki urzędnik III Rzeszy w raporcie z pobytu w GG pisał między innymi:

Na pewnym dworcu skradziono 16 wagonów pszenicy i kiedy ją sprzedano, usiłowano także zarobić na sprzedaży wagonów. Sprawa ta ujawniła się tylko dlatego, że nagle na czarnym rynku oferowano wagony kolejowe.

Cyt. za: Ślaski J., *Polska Walcząca (1939-1945)*, t. 3, *Noc*, Warszawa 1986.

Ważną rolę w łagodzeniu skutków narastającej biedy i polityki fizycznego wyniszczenia Polaków odegrały organizacje społeczne działające za zgodą władz GG. Pomoc wielu tysiącom Polaków organizowała **Rada Główna Opiekuńcza** (RGO). Prowadziła ona internaty, domy opieki, stołówki i dożywianie dzieci w szkołach. Organizowała wszechstronną pomoc dla wysiedlonych i rodzin polskich żołnierzy znajdujących się w obozach jenieckich, wysyłała paczki żywnościowe jeńcom wojennym i w miarę możliwości osobom więzionym przez hitlerowców. RGO pozyskiwała środki głównie z darów społeczeństwa i dotacji otrzymywanych z Delegatury. Powstał więc paradoks, że władze GG – wprawdzie w minimalnym stopniu – dofinansowywały organizację działającą wbrew ich polityce wobec ziem okupowanych. Podobną do RGO działalność prowadził **Polski Czerwony Krzyż**.

Jedną z form zdobywania bezpłatnej siły roboczej stały się przeprowadzane na ulicach **łapanki**, polegające na zatrzymywaniu mężczyzn i kobiet w wieku produkcyjnym i wysyłaniu ich do przymusowej pracy w głąb III Rzeszy. Osoby niezdadne do pracy wysyłano do obozów zagłady. Bardzo szybko, spontanicznie, zrodził się system ostrzegania przed tymi akcjami. Stanowił on wyraz solidarności społeczeństwa w przeciwstawianiu się na co dzień różnym poczynaniom okupanta.

Bardzo ważną akcją mającą wpływ na codzienne życie wielu mieszkańców GG stała się sprawa **Zamojszczyzny**. Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy pod kie-

Dużą popularność wśród środków przemieszczania się ludności zyskały riksze. Zarobione w ten sposób pieniądze okazywały się często jedynym środkiem utrzymania.

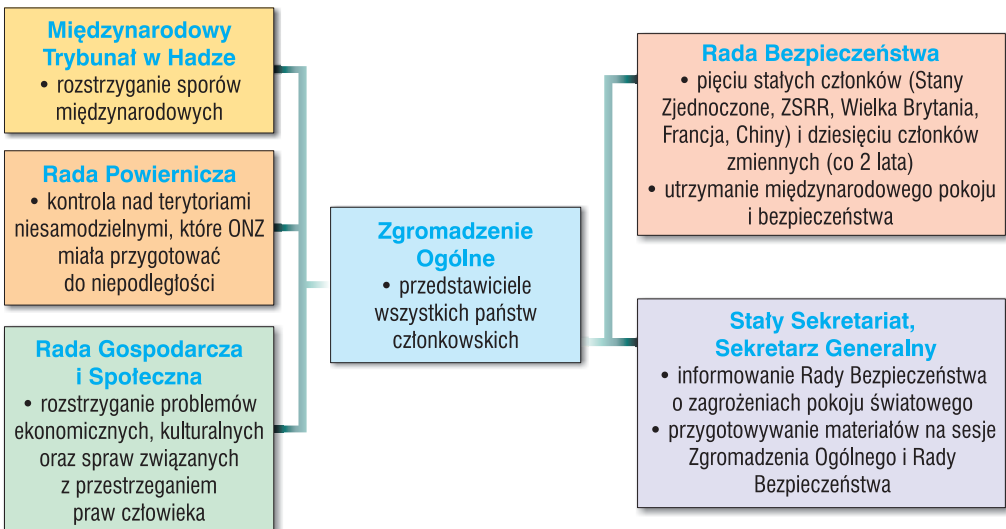
Gmach Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku zbudowany w latach 1947-1951 i flaga organizacji.

Pierwszym krokiem do powstania międzynarodowej organizacji mającej ten pokój zapewnić stało się spotkanie rzeczoznawców koalicji alianckiej w dniach od 21 sierpnia do 7 października 1944 roku w Dumbarton Oaks [czyt. dambarton ołks]. Natomiast formalna decyzja w sprawie powołania międzynarodowej organizacji zapewniającej zbiorowe bezpieczeń-

stwo zapadła na konferencji w Jałcie.

Termin otwarcia konferencji założycielskiej **Organizacji Narodów Zjednoczonych** (ONZ) w San Francisco wyznaczony został na dzień 25 kwietnia 1945 roku. Konferencja trwała do 26 czerwca 1945 roku i w tym czasie uchwalono **Kartę Narodów Zjednoczonych**. Zawierała ona przede wszystkim wyrażenie przez uczestników konferencji bezwzględnej woli podjęcia wspólnych wysiłków dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa, zapewnienia sprawiedliwości, współpracy i wymiany kulturalnej. Ponadto określone zostały formy i zasady działania

STRUKTURA I ZADANIA ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

organizacji. Karta Narodów Zjednoczonych **weszła w życie 24 października 1945 roku**, po jej ratyfikowaniu przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, ZSRR, Francję, Chiny i 51 państw – członków założycieli organizacji, wśród których znajdowała się również Polska. Ustalono, że siedzibą ONZ będzie Nowy Jork. Sekretarzem Generalnym ONZ został Norweg **Trygve Lie** [czyt. trygwe li].

Spośród sześciu podstawowych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych najważniejsze są: **Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa i Stały Sekretariat**. W zbierającym się co roku Zgromadzeniu Ogólnym każde państwo członkowskie podczas podejmowania uchwał dysponuje jednym głosem. Uchwały Zgromadzenia Ogólnego, nawet przyjęte jednogłośnie, mają charakter zaleceń i każde państwo dobrowolnie decyduje o ich ratyfikacji i wdrożeniu na swoim terytorium.

5. Wyścig zbrojeń i tworzenie paktów wojskowych

Konflikt z 1946 roku spowodował zmianę polityki międzynarodowej Stanów Zjednoczonych. Ideologia komunizmu została uznana za szczególnie groźną dla zachodniej demokracji, wobec czego walkę z nią przyjęto za cel działań państwa. Jedną z form przeciwstawienia się komunizmowi stało się udzielanie pomocy państwom kierującym się zasadami zachodniej demokracji lub państwom

Pakty polityczno-wojskowe powstałe z inicjatywy Stanów Zjednoczonych

Nazwa	Rok powstania	Uczestnicy	Cele
Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)	1949	Belgia, Dania, Francja, Holandia, Islandia, Luksemburg, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania	sojusz obronny wobec potencjalnego zagrożenia ze strony ZSRR i państw z nim związanych
Pakt Bezpieczeństwa w Rejonie Pacyfiku (ANZUS)	1951	Australia, Nowa Zelandia, Stany Zjednoczone	zobowiązanie do udzielenia wzajemnej pomocy w przypadku ataku na jednego z uczestników paktu
Organizacja Paktu Południowo-Wschodniej Azji (SEATO)	1954	Australia, Filipiny, Francja, Nowa Zelandia, Pakistan, Stany Zjednoczone, Tajlandia, Wielka Brytania	ochrona Azji Południowo-Wschodniej przed zagrożeniem ze strony komunistycznych Chin i Wietnamu
Organizacja Paktu Centralnego (CENTO)	1955	Irak, Iran, Pakistan, Turcja, Wielka Brytania	utrzymanie politycznych wpływów Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych – formalnie niewchodzących w skład paktu – na Bliskim Wschodzie

PODZIAŁ INDII W 1947 ROKU

Określ położenie Pakistanu Zachodniego i Pakistanu Wschodniego. Oceń możliwości komunikacyjne między tymi dwoma terytoriami. Pamiętaj o wrogich relacjach między Indiami a Pakistanem.

Pakistan, którego terytorium składało się z dwóch części. Dochodziło do wzajemnych rzezi między wyznawcami różnych religii oraz masowych wypędzeń ludności. Jednak w granicach utworzonych państw nie osiągnięto jedności narodowej i etnicznej. Głównym terenem spornym i przyczyną starć zbrojnych był **Kaszmir**, zamieszkały w większości przez muzułmanów, a przyłączony do Indii. Dzięki **mediacji ONZ** zawarto rozejm, jednak konflikt tylko przejściowo został zażegnany.

4. Utworzenie Chińskiej Republiki Ludowej

Podczas drugiej wojny światowej na terytorium Chin przeciw japońskim okupantom działały dwie najważniejsze siły: narodowy **Kuomintang** – którego przywódcą był **Czang Kaj-szek** (Chiang Kai-shek) – oraz **Komunistyczna Partia Chin**, którą kierował **Mao Tse-tung** (Mao Zedong). Gdy zabrakło wspólnego wroga, między obydwojma obozami wybuchła wojna domowa. Armia Kuomintangu otrzymywała pomoc amerykańską, natomiast ZSRR wspierał komunistów.

Już w 1942 roku – w okresie zwycięstw japońskich w Azji Południowo-Wschodniej – rząd brytyjski zapowiedział przyznanie Indiom niepodległości. Na **subkontynencie** indyjskim jednak istniały wewnętrzne problemy. Oprócz posiadłości brytyjskich znajdowało się tam również wiele państw i państewek rządzonych przez miejscowych monarchów. Zaostrzał się konflikt między wyznawcami hinduizmu a muzułmanami. Brytyjczycy uwzględniali te różnice.

W 1947 roku proklamowane zostały dwa odrębne państwa: **Indie** (zamieszkałe w większości przez wyznawców hinduizmu) oraz muzułmański

DALEKI WSCHÓD W POŁOWIE XX WIEKU

Przypomnij, jaki był zasięg okupacji japońskiej w Chinach podczas drugiej wojny światowej. Porównaj terytorium ChRL oraz Republiki Chińskiej.

Wojna domowa zakończyła się zwycięstwem komunistów, a 1 października **1949 roku** Mao Tse-tung ogłosił utworzenie Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL). Komuniści stopniowo zdobyli kontrolę nad całym terytorium Chin. Natomiast Czang Kai-szek z częścią swoich oddziałów i dwoma milionami uchodźców schronił się na wyspie **Tajwan** (Formoza). Proklamowane zostało tam odrębne państwo – Republika Chińska.

ChRL została uznana przez ZSRR i jego sojuszników, a stopniowo również przez wiele kolejnych państw. Natomiast władze Tajwanu miały poparcie Stanów Zjednoczonych i dlatego na forum ONZ były uznawane za legalne przedstawicielstwo narodu chińskiego. Stalin, usiłując zmienić tę sytuację, nakazał delegatowi ZSRR **bojkotowanie posiedzeń Rady Bezpieczeństwa**.

Mao Tse-tung wśród ludności (plakat chiński). Określ propagandowy cel ukazanej sceny.

Rewolucja irańska miała wpływ na sytuację w innych państwach. W sąsiednim Iraku dyktatorskie rządy sprawował **Saddam Husajn**. Dążył on do zdobycia przywództwa w całym regionie. We wrześniu 1980 roku armia iracka rozpoczęła agresję przeciw Iranowi. Husajn chciał zdobyć pograniczne obszary. Ponadto obawiał się rozszerzenia zasięgu rewolucji islamskiej. Po ośmiu latach walk obie strony konfliktu podpisały rozejm potwierdzający wcześniejszy przebieg granicy.

6. Interwencja ZSRR w Afganistanie

W 1978 roku w Afganistanie ugrupowanie komunistyczne, inspirowane przez Moskwę, dokonało zamachu stanu. Nowe władze zaczęły zwalczać wpływy islamu, co wywołało zbrojny opór **mudżahedinów**.

mudżahedin

„Święty wojownik” w krajach muzułmańskich. Afgańscy mudżahedini to zbrojne grupy odwołujące się do zasad islamu.

Wkrótce doszło do konfliktu między przywódcami rządzącego ugrupowania. Pojawiła się też groźba rozszerzenia irańskiej rewolucji na Afganistan. W tej sytuacji władze

w Moskwie zdecydowały o podjęciu interwencji zbrojnej. W grudniu 1979 roku siły radzieckie opanowały Kabul i narzuciły nową ekipę rządzącą.

Scharakteryzuj otoczenie polityczne Afganistanu. Sprawdź na mapie fizycznej, jakie warunki terenowe przeważają w Afganistanie. Spróbuj ocenić wpływ tych warunków na możliwości oporu przeciw wojskom interwencyjnym.

Wojska radzieckie napotykały silny opór mieszkańców Afganistanu. Oddziały mudżahedinów były szkolone głównie w Pakistanie, uzyskiwały pomoc państw muzułmańskich, a nawet Stanów Zjednoczonych. W połowie lat osiemdziesiątych w Afganistanie stacjonowało około 120 tys. żołnierzy radzieckich. Ofiarami walk było wielu cywilów, gdyż wojska interwencyjne dokonywały pacyfikacji wiosek. Około 5 mln uchodźców opuściło kraj, udając się do Pakistanu oraz do Iranu. Zginęły setki tysięcy Afgańczyków.

Oddział mudżahedinów przy zdobytym pojeździe Armii Radzieckiej. Spróbuj opisać fakty, które zdarzyły się przed sceną ukazaną na fotografii.

Tekst źródłowy

Przeczytaj opinię, której autorem jest Zbigniew Brzeziński, amerykański politolog polskiego pochodzenia. Jaką tezę stawia autor? Czy uważasz ją za słuszną? Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do mapki na str. 272.

Weźmy przykład sowieckiej inwazji Afganistanu. Z formalno-prawnego punktu widzenia można ją było traktować jako dwuznaczną operację dokonaną w trakcie trwania wojny domowej. Taka była interpretacja Departamentu Stanu. Mój pogląd był całkowicie odmienny. Sądziłem, że [...] obiektywnie sowiecka inwazja Afganistanu jest zagrożeniem dla Azji Zachodniej i daje możliwość przedarcia się Sowietów aż do Zatoki Perskiej i Oceanu Indyjskiego.

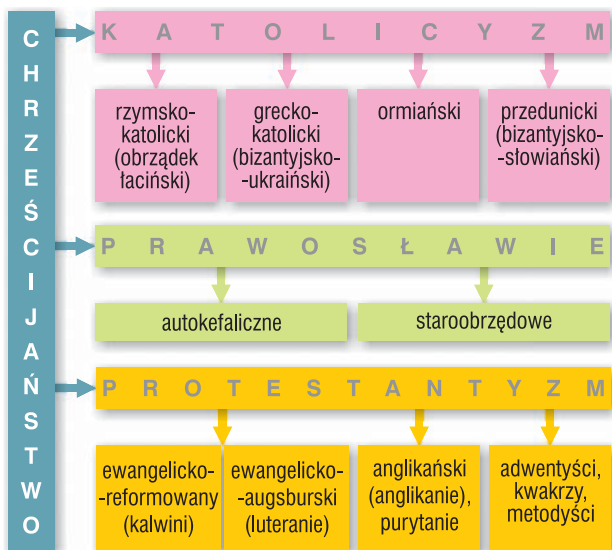
Cyt. za: Z. Brzeziński, *Myśl i działanie w polityce międzynarodowej*, Londyn 1988.

7. Wzrost napięcia na świecie i zmiany w polityce ZSRR

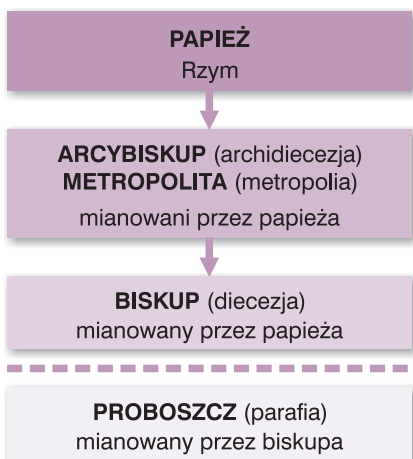
Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję wzywającą do wycofania wojsk Radzieckich z Afganistanu. Z podobnym żądaniem wystąpiło wiele państw, m.in. ChRL. Amerykanie nałożyli na ZSRR **sankcje gospodarcze** (zakaz eksportu zboża i technologii). Wezwali też do **bojkotu olimpiady**, która latem 1980 roku miała odbyć się w **Moskwie**. Świat zachodni nie zdołał jednak zachować jedności wobec tego apelu. Kolejna olimpiada (w 1984 roku) odbyła się w **Los Angeles**; tym razem igrzyska zostały zbojkotowane przez ZSRR i jego sojuszników.

Zakończył się okres odprężenia. Stany Zjednoczone wstrzymały ratyfikację układu SALT II. Po obu stronach żelaznej kurtyny rozmieszczone zostały rakiety wymierzone w cele przeciwnika. Prezydent Stanów Zjednoczonych, **Ronald Reagan** [czyt. regan] przyspieszył unowocześnianie amerykańskiego arsenału.

Wyznania religii chrześcijańskiej

Hierarchia Kościoła katolickiego

wielkich religii, ale też różnych grup wyznających religie **animistyczne**, które poddawano represjom w Związku Radzieckim, Chinach czy też w Afryce.

animizm

Pogląd występujący najczęściej w pierwotnych wierzeniach, że zwierzęta, przedmioty i żywy posiadają dusze; wyznawcy religii animistycznych zamieszkują głównie Afrykę, Australię i Syberię.

Celem polityki ateizacji i laicyzacji życia w krajach komunistycznych było dążenie do wyłączności

państwa w życiu obywateli. Szczególnie groźne dla władzy komunistycznej pozostawały religie i wyznania mające wsparcie za granicą, tak jak **wyznanie katolickie**. Skala prześladowań nie była więc jednakowa. Po upadku systemu komunistycznego wiele osób wróciło do poprzedniego wyznania, jednak w warunkach masowych przesiedleń ludności nie odnajdywali oni w nowym miejscu pobytu dawnych wspólnot religijnych, szczególnie unitów czy Ormian. W państwach komunistycznych w mniejszym stopniu niż chrześcijan prześladowano muzułmanów. Natomiast Chiny nadal są obszarem dotkliwych prześladowań, zarówno chrześcijan, jak i wyznawców **lamaizmu buddyjskiego** (Tybet i Mongolia).

Nie zawsze jest to prześladowanie w dosłownym tego słowa znaczeniu. Niekiedy przybiera ono formę ograniczania wyznawcom różnych wyznań i religii możliwości zatrudnienia, podjęcia studiów czy likwidacji nauczania danej religii i utrudniania działalności wydawniczej. Prześladowani są też koptyjscy chrześcijanie z Egiptu oraz wszystkie wyznania chrześcijańskie na Półwyspie Arabskim.

Ważnym czynnikiem określającym pozycję religii w świecie zachodnim pozostaje tradycja oświeceniowa, która we Francji i Stanach Zjednoczonych podnosi **zasadę świeckości** do rangi racji stanu. Prowadzi to często, podobnie

jak w krajach komunistycznych, do dwoistości postaw człowieka: oficjalnej świeckości przy zachowaniu prywatnej religijności.

Wśród religii monoteistycznych osobne miejsce zajmuje judaizm. Jego wyznawcy żyją w państwie Izrael, a także w licznej **diasporze**, czyli rozproszeniu w różnych państwach świata. Tradycje religijne i obyczajowe są elementem łączącym często bardziej niż przestrzeganie przepisów i udział w obrzędach.

2. Sobór watykański II

Poszukiwanie koncepcji życia w demokratyzującym się świecie stało się inspiracją dla katolików do odnajdywania nowych form działania, czytelnych dla współczesnych.

W 1958 roku uczestnicy **konklawe** zwołanego po 20-letnim **pon-**

tyfikacie papieża Piusa XII, przypadającym na lata II wojny i powojennej dramatycznej walki z komunizmem, wybrali papieżem sędziwego patriarchę

konklawe

Zgromadzenie kardynałów w celu wybrania nowego papieża.

Wenecji kardynała Roncallego, który przybrał imię Jana XXIII. Uważany za przejściowego, dokonał wielkich zmian w Kościele. Powołał dużą grupę nowych, młodszych wiekiem kardynałów z różnych krajów i kontynentów. To posunięcie zapowiadało zmiany w sposobie działania Kościoła, bowiem kardynałowie wspierają zmiany, pracując w komisjach i urzędach watykańskich.

Zapowiedziany już w 1959 roku Sobór rozpoczął swe obrady 11 października 1962 roku, prawie sto lat od przerwania poprzedniego Soboru watykańskiego I (1869-1870). Dwa i pół tysiąca ojców soboru reprezentowało prawie cały świat. Co trzeci pochodził z Europy Zachodniej, 22% z Ameryki Południowej, 13% ze Stanów Zjednoczonych i Kanady, po 10% z Afryki i Azji, 3,5% ze świata arabskiego. Europa Wschodnia miała 10% reprezentację, lecz była to liczba niestała, ponieważ biskupi tej strefy przy każdorazowym wyjeździe za granicę byli uzależnieni od zgody państwa na wydanie paszportu, której często nie otrzymywali.

Obok biskupów innych, poza rzymskim, obrządków katolickich w obradach Soboru brali udział eksperci świeccy, wśród nich kilku Polaków oraz obserwatorzy niekatolicki.

Sobór obradował przez cztery lata pod przewodnictwem Jana XXIII, a następnie Pawła VI. Wyniki obrad w komisjach i na sesjach zapisywane były w **konstytucjach** przyjmowanych na sesjach ple-

Pius XII
Eugenio Pacelli
1939-1958

Jan XXIII
Giuseppe Roncalli
1958-1963

Paweł VI
Giovanni Battista Montini
1963-1978

Jan Paweł I
Albino Luciani
26 VIII-29 IX 1978

Jan Paweł II
Karol Wojtyła
1978-2005

Benedykt XVI
Joseph Alois Ratzinger
od 19 IV 2005

ogólny standard życia obywateli ChRL. Jednocześnie pogłębiały się nierówności społeczne.

ChRL poprawiła stosunki z Rosją i Stanami Zjednoczonymi, a także z Japonią oraz Indiami. Przywódcy wielu państw zabiegali o dobre relacje z władzami w Pekinie. W 1997 roku ChRL przejęła władzę nad **Hongkongiem**, będącym jednym z ważniejszych ośrodków światowego biznesu. Hongkong zachował samodzielność gospodarczą i szeroki zakres swobód politycznych, gdyż władze w Pekinie uznały zasadę: *jeden kraj, dwa systemy*. Rozpoczęły starania o to, aby na podobnej zasadzie przyłączyć Tajwan.

5. Autonomia Palestyńska. Terroryzm islamski

Przejawem wzrostu znaczenia Stanów Zjednoczonych były też nowe inicjatywy dotyczące rozwiązania konfliktu na Bliskim Wschodzie. W 1993 roku izraelski premier **icchak Rabin** oraz **Jasir Arafat** podpisali w Waszyngtonie porozumienie. Palestyńczycy uznali istnienie państwa żydowskiego. Natomiast Izrael zgodził się na utworzenie Autonomii Palestyńskiej, która miała objąć część ziem zajętych w 1967 roku. Na obszarach tych administrację zaczęli przejmować Palestyńczycy. Byli to głównie zwolennicy Arafata.

Określ zasięg terytorialny Autonomii Palestyńskiej. Wyjaśnij, dlaczego jej utworzenie nie zapewniło pokoju na Bliskim Wschodzie.

Jednak realizacja układu waszyngtońskiego wywołała sprzeciwy zarówno ze strony radykalnych organizacji palestyńskich, jak i części środowisk w Izraelu. Obie strony obwiniały się o prowokowanie napięcia. Izrael utrzymał, a nawet rozbudowywał **osiedla żydowskie** na Zachodnim Brzegu. Palestyńczycy podejmowali akcje

W 2002 roku władze Izraela nakazały budowę muru oddzielającego część obszarów Autonomii Palestyńskiej od ziem zamieszkałych głównie przez ludność żydowską. Budowa tego muru wywołała protesty nie tylko wśród Palestyńczyków. Jak sądzisz, dlaczego?

terrorystyczne, zaś armia izraelska stosowała odwetowe działania. W 2000 roku Palestyńczycy rozpoczęli kolejne powstanie.

Jednym z następstw konfliktu na Bliskim Wschodzie stało się nasilenie terroryzmu islamskiego, którego coraz częściej dokonywali zamachowcy-samobójcy. Jego organizatorzy i wykonawcy głosili hasła dżihadu. Terroryzm skierowany był nie tylko przeciw Izraelowi, ale również przeciw innym państwom, zwłaszcza Stanom Zjednoczonym. Inicjatorem wielu zamachów był **Osama bin Laden**. Kierował on siatką organizacji terrorystycznych określaną jako **Al-Kaida** (baza). Jej bojownicy mieli obozy szkoleniowe w Afganistanie, w którym od 1996 roku rządzili **talibowie**.

talibowie

Ugrupowanie fundamentalistów islamskich, które zapoczątkowała grupa studentów jednej ze szkół koranicznych w Afganistanie.

5. Nowe zagrożenia dla międzynarodowego bezpieczeństwa

Wstrząsem dla opinii światowej był atak terrorystyczny dokonany **11 września 2001 roku**. Tego dnia zamachowcy-samobójcy z Al-Kaidy skierowali dwa z czterech porwanych samolotów pasażerskich na wieżowce mieszczące **Światowe Centrum Handlu** (WTC) w Nowym Jorku. Spowodowali śmierć około 3 tys. osób.

Bin Laden ukrywał się w Afganistanie. Ponieważ talibowie nie chcieli wydać przywódcy Al-Kaidy, prezydent Stanów Zjednoczonych, George Walker Bush, nakazał interwencję zbrojną. Walki rozpoczęły się w październiku 2001 roku. Wojska amerykańskie wspierane przez sojuszników z NATO w ciągu kilku tygodni przejęły kontrolę nad Afganistanem. Jednak bin Laden zdołał się ukryć. Interwencja spowodowała wzrost nastrojów antyamerykańskich i antyzachodnich w wielu państwach zamieszkałych przez muzułmanów. Bush ogłosił, że obalenie dyktatury talibów było pierwszym etapem walki z państwami wspierającymi terroryzm i zagrażającymi światowemu pokojowi. Za jedno z takich państw uznał Irak. Saddam Husajn odmawiał bowiem podporządkowania się zaleceniom ONZ, które dotyczyły prowadzenia kontroli nad produkcją irackiej broni masowego rażenia.

Argumenty głoszące, iż dyktator Iraku zagraża światowemu pokojowi, nie przekonały wszystkich amerykańskich sojuszników. Nie uzyskały też akceptacji Rady Bezpieczeństwa ONZ. Jednak w **marcu 2003 roku** Stany

Płonące wieżowce WTC 11 września 2001 roku. Spróbuj rozpoznać pomnik znajdujący się z lewej strony.

